

Київський університет імені Тараса Шевченка

На правах рукопису

МОЦІЯКА ПЕТРО ПЕТРОВИЧ

Спільна боротьба радянських і чехо-
словацьких учасників руху Опору в
Чехословаччині. / 1943 - 1945 рр./.

Спеціальність: 07.00.01 - Історія суспільних рухів
і політичних партій

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ - 1992

Робота виконана на кафедрі української історії та етно-політики Київського університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник

- доктор історичних наук,
професор Клапчук С.М.

Офіційні опоненти

- доктор історичних наук,
Кучер В.І.

кандидат історичних
наук, доцент
Мінгазутдінов О.Ф.

Провідна організація

- Київський педагогічний
інститут ім.М.П.Драго-
манова

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

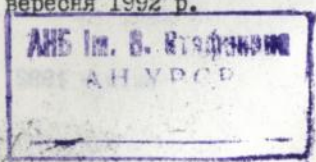
00816197 (W)

Захист відбудеться 28 жовтня 1992 р. о 15.00 год. на засіданні спеціалізованої ради К.068.18.03 при Київському університеті імені Тараса Шевченка / 252601, м.Київ, вул. Володимирська, 60, ауд.349 /.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського університету / вул.Володимирська, 58 /.

Автореферат розісланий "25" вересня 1992 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради,
кандидат історичних наук,
доцент

Іванцова І.Б.

Актуальність теми.

Рух Опору в роки другої світової війни був важливою частиною визвольної антифашистської боротьби проти нацистських окупантів та їх поплічників. Опір, в окупованих фашистами країнах / в тому числі і в Чехословаччині / – явище широке і багатопланове. Рух Опору – це сукупність усіх форм і методів боротьби проти окупантів та їхніх прислужників на місцях, зрадників своїх народів. Ці форми і методи боротьби в різних окупованих країнах були різнобічними. Слід сказати, що колишня радянська історіографія висвітлювала це дещо однобоко, даючи аналіз в основному збройним формам боротьби, оскільки вони були найбільш дієвими і результативними. Проте тільки цим вони далеко не вичерпувалися. Були і інші форми боротьби. Крім того, раніше радянська історіографія руху Опору головну увагу приділяла участі Компартії і робітничого класу в цій боротьбі / переважно партизанського руху /, часто ігноруючи внесок некоммуністичних сил, а то й перекручуючи їх роль і місце в антифашистській боротьбі. Справжній історичний, неупереджений підхід вимагає об'єктивного розгляду Опору як цілісного явища, як співробітництва багатьох / а часто і полярних за своїми поглядами / політичних сил, об'єднаних ідеями загальнолюдських цінностей на протипагу теорії і практиці фашизму.

В Чехословаччині визвольна боротьба проти німецьких окупантів переросла в широкі демократичні та національні перетворення, початок яким було покладено Словацьким національним повстанням 1944 р. і Травневим 1945 р. повстанням чеського народу. Серцевиною цієї боротьби був партизанський рух – важливий воєнно-політичний фактор у розгромі фашизму. Тому дослідження саме партизанської боротьби і становить зміст

даної дисертації.

Вивчення і узагальнення досвіду партизанської боротьби народів проти окупантів є актуальним завданням історичної науки, оскільки виховання підростаючих поколінь на героїчних сторінках історії свого народу було, є і буде залишатися важливим напрямком роботи кожної держави. Залишитися і священною пам'яття про тих, хто поклав своє життя за свободу і незалежність. Якомога повне дослідження цієї боротьби потрібно реалізувати особливо тепер, коли є можливість неортодоксального, нетрадиційного підходу до аналізу, коли можна залучити нові, раніше невідомі, документи і матеріали.

Вибір хронологічних рамок дослідження обумовлений тим, що в грудні 1943 р. було підписано радянсько-чехословацький договір про дружбу, взаємну допомогу і післявоєнне співробітництво, який став міцним фундаментом бойової співдружності двох народів, правовою базою для надання допомоги патріотам Чехословаччини. Крім того, 1943 р. – це рік збирання патріотичних, антифашистських сил у Словаччині, який увінчався підписанням так званої Різдвяної угоди і створенням Словацької національної ради – вишого органу руху Опору країни, який повів підготовку до збройного виступу, що й спалахнув у серпні 1944 р. і відомий як Словацьке національне повстання. Травневе повстання 1945 р. – це вершина партизанської боротьби в Чехії і Моравії, а також це час довгоочікуваного визволення, що прийшло на чехословацьку землю.

Ступінь вивченості проблеми. Тема партизанського руху в Чехословаччині, бойової співдружності чехословацьких і радянських партизанів під час Словацького національного повстання і Травневого повстання чеського народу, питання, пов'язані з

допомогою патріотам Чехословаччини з боку СРСР, продовжують привертати увагу істориків. Зрозуміло, що зроблено в цьому напрямі більше в історичній науці Чехо-Словаччини. Не весь доробок з цієї проблематики рівноцінний, а багато чого не витримало перевірку часом через необ'єктивність і кон'юктурність написаного. Це не вина істориків, а скоріше загальна їхня біда, що змушувала писати в угоду тоталітарно-комуністичним режимам.

Всю історіографію партизанського руху Чехословаччини періоду другої світової війни можна умовно поділити на три групи. До першої групи належать роботи, що дають аналіз боротьби партизанів на всій території країни. Серед найбільш значних і цінних робіт слід виділити "Партизанський рух в Чехословаччині в час другої світової війни" колективу авторів та працю Й.Гебхарта і Й.Шимовчека.¹ Обидві роботи детально викладають всі етапи становлення і ходу партизанської боротьби в країні, наголошуючи при цьому на істотних і об'єктивних відмінностях руху в Словаччині, і Чехії та Моравії. Ці монографії містять значний фактичний матеріал. Не обходять автори і теми допомоги партизанам Чехословаччини, особливо кадрами, які пройшли школу партизанських боїв на Україні. Перша монографія - це результат досліджень чехословацьких істориків за післявоєнне п'ятнадцятиліття. Хоча тут і є спроби критики сталінізму, проте авторам не вдалося вийти за рамки традиційних марксистсько-сталінських поглядів на війну і, зокрема, на партизанський рух. Друга праця вийшла вже напередодні 40-річчя перемоги над фашизмом. Незважаючи на те, що тут збережено схему аналізу парти-

¹ *Partyzenské hnutí v Československu za druhé světové války.* - Praha: Naše vojsko, 1960; Gebhart J., Šimovček J. *Partizáni v Československu 1941-1945.* - Praha: Naše vojsko, 1984.

занського руху з вищезгаданої роботи, ця монографія відзначається більш ґрунтовнішим і якіснішим дослідженням. Але в обох роботах немає й натяку на критичний аналіз партизанського руху, відсутнє негативне, що не могло не супроводжувати цей рух.

Майже співпадає з темою даної дисертації стаття Ч.Аморта в спільному українсько-чехословацькому збірнику.¹ Цей автор аналізує конкретну практичну допомогу Українського штабу партизанського руху народним месникам Чехословаччини. Детально висвітлено хід Словацького національного повстання. Проте, однією з ідейних ліній роботи є прагнення у всьому відшукати "підступи" та "інтриги" буржуазії, що нібито тільки й діяла на шкоду руху.

Цікавий фактичний матеріал міститься в монографії "Відродження республіки. 1938-1945",² виданої колективом тепер вже колишнього Інституту марксизму-ленінізму ЦК КПЧ. Поряд із загальним зображенням національно-визвольної боротьби чимало місця відведено аналізу партизанського руху, керованого переважно комуністами. На жаль, інші політичні сили, як учасники партизанської боротьби, майже не помітні на сторінках цієї праці.

Друга група літератури - це праці, присвячені Словацькому національному повстанню. Тривалий час найбільш повним і комплексним дослідженням історії цього повстання була праця Г.Гусака,³ який був одним з керівників повстання. Його книга вийшла в 1964 р., коли в КПЧ і в суспільстві стали поширювати-

¹ Аморт Ч. Советская помощь антифашистскому национально-освободительному движению народов Чехословакии.- // В кн.: Украинско-чехословацкие интернациональные связи.- К.: Наукова думка, 1989.- С.142-162.

² Возрождение республики. 1938-1945. Руководящая роль Коммунистической партии Чехословакии в национально-освободительной борьбе.- М.: Прогресс, 1988.

³ Гусак Г. Свидетельство о Словацком национальном восстании.- М.: Правда, 1969.

ся відкрита критика сталінізму та ідеологія реформаторського комунізму / хоч сам Г.Гусак і не був реформатором /, що й привело до "празької весни" 1968 року. Ця робота - це своєрідне поєднання спогадів учасника і наукової праці. Підібрано великий фактичний матеріал, залучено значну кількість джерел, і, що найбільш важливо, якщо відкинути ритуальне перебільшення ролі Компартії Словаччини, то це був найоб'єктивніший на той час аналіз подій, пов'язаних з повстанням.

Робота Г.Гусака на тривалій час стала мовби "Коротким курсом" для всієї історіографії партизанського руху. З цих позицій була підготовлена до 40-річчя повстання його фундаментальна п'ятитомна історія.¹ 1-й і 2-й томи - передумови і хід повстання, 3-й том - документи повстання, 4-й том - спогади, щоденники учасників, 5-й том - довідковий. Ця праця, без перебільшення, робить честь словацьким історикам. Аналогічного видання у нас на Україні з проблем партизанського руху, на жаль, немає.

Маловідомій проблемі масово-політичної роботи партизанів в час повстання в Словаччині присвячено монографію В.Мотошки.² Це, мабуть, єдина публікація такого роду в чехо-словацькій історіографії, що є досить таки незрозумілим, оскільки радянська історико-партійна наука цьому аспекту руху надавала мало не вирішального значення. Робота містить багато прикладів різних форм і методів масово-політичних заходів, а найбільша увага відводиться аналізу ходу політичного виховання в самих партизанських формуваннях. Недоліком праці є не досить систематизо-

1 Dejiny Slovenského národného povstania roku 1944.- Zv.1-5.- Bratislava: Pravda, 1984.

2 Motoška V. SNP a uveďomovací proces v narode.- Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľ'stvo, 1967.

ваний і згрупований виклад матеріалу.

Варті уваги при вивченні історії партизанського руху в Словаччині праці С.Фалтяна і М.Кропіляка,¹ які суттєво доповнюють вищезгадувані роботи.

Третя група праць з партизанського руху - це роботи, що висвітлюють боротьбу в Чехії і Моравії. На погляд дисертанта, тут найбільш цінною є стаття Й.Геххарта,² де без особливо нав'язлої апологетики ролі Компартії Чехословаччини ґрунтовно розглянуто процес наростання партизанської боротьби в чеських землях. Одним з важливих факторів цього автор вважає велику допомогу з боку партизанських організаторських груп від УШПР. Доповнює цю тему невеличка за обсягом праця Ч.Аморта про партизанські організаторські групи.³

В цілому, історіографія партизанського руху в Чехословаччині є досить повною. Детально досліджено майже всі аспекти руху, крім некомуністичного. В той же час, оцінки руху взагалі і політичних партій зокрема, потребують кардинального перегляду, бо зрозуміло яке замовлення і режиму якої партії виконувала історична наука в післявоєнний час.

В колишній радянській історіографії немає узагальнюючої, фундаментальної праці з історії партизанського руху в Чехословаччині і допомоги йому з боку СРСР, хоча тема партизанської боротьби і присутня в багатьох роботах з історії другої світо-

¹ Falt'an S. Partizáni na Slovensku.- Praha: Statní nakladatelství politické literatury, 1960; Kropilak M. Slovenské národné povstání.- Praha: Orbis, 1974.

² Gebhart J. Závěrečné období činnosti partyzánů v českých zemích (podzim 1944-jaro 1945).- // Československý časopis historický.- 1985.- Roč. 33.- Č.4.- S.507-537.

³ Amort Č. Uloha partyzánských organizatorských skupin v českých zemích v letech 1944-1945.- Praha: FUV Československého svazu protifašistických bojovníků, 1975.

вої війни. Найближче до теми даної дисертації підходить стаття І.Ф.Кураса і А.В.Кентія,¹ нароби якої були вже в їхній монографії про Український штаб партизанського руху.² Автори зупиняються на конкретній практичній допомозі УШПР кадрами, озброєнням, передачею досвіду, що сприяло розгортанню партизанської боротьби в Чехословаччині. Ряд даних статті використано в дисертації. Зауважимо, що висвітлення партизанського руху на території Чехії і Моравії є недостатнім, а більшість її обсягу це показ боротьби в Словаччині.

Спільна монографія чехословацьких і радянських воєнних істориків³ присвячена бойовій співдружності в роки війни народів СРСР і Чехословаччини. Значне місце в ній відведено викладу бойових операцій партизанських формувань на всій території країни. Особлива увага приділена Словацькому національному повстанню і Травневому 1945 р. повстанню чеського народу, взаємодіям партизанів з військами Червоної Армії.

Загальним питанням національно-визвольної боротьби в Чехословаччині присвячені праці В.І.Клокова,⁴ А.І.Недорезова,⁵ І.І.Попа.⁶ Відводиться в них місце і для аналізу партизансько-

¹ Курас І.Ф., Кентія А.В. Деятельность Украинского штаба партизанского движения по оказанию помощи народам Чехословакии в развертывании антифашистской партизанской борьбы /1944-1945/. - // В кн.: Украинско-чехословацкие интернациональные связи. - К.: Наукова думка, 1989. - С.162-176.

² Курас І.Ф., Кентія А.В. Штаб непокоренных. / Украинский штаб партизанского движения в годы Великой Отечественной войны /.- К.: Политиздат Украины, 1988.

³ На вечные времена. На веће часу. -М.;Прага:Воениздат,1985.

⁴ Клоков В.И. Борьба народов славянских стран против фашистских поработителей / 1939-1945 гг./.- К.: АН УССР, 1961.

⁵ Недорезов А.И. Советский Союз и борьба народов Чехословакии за восстановление своей государственности на новой социально-политической основе. - // В кн.: Советский Союз и борьба народов Центральной и Юго-Восточной Европы за свободу и независимость 1941-1945 гг. - М.: Наука, 1978. - С.154-200.

⁶ Поп И.И. СССР-Чехословакия. 1941-1948.- М.: Наука, 1990.

го руху.

Окремі питання партизанської боротьби розглядають роботи Ю.В.Бабка і А.В.Кентія,¹ В.А.Квітинського.² Про партизанський радіозв'язок, підготовку партизанських кадрів для Чехословаччини є дані в праці П.А.Магуя і А.С.Хабла.³

Дисертантом проаналізовано і ряд дисертацій, в яких у відповідних розділах один-два параграфи відведено на розгляд партизанського руху. Про це йдеться в кандидатських дисертаціях А.А.Тота,⁴ І.Я.Виродова,⁵ щоправда в останній є ряд фактичних помилок, які стосуються партизанського руху. Те ж саме можна сказати і за кандидатські дисертації чехо-словацьких істориків Й.Дольника⁶ і Р.Юрика,⁷ які написані з некрай ортодоксально-марксистських позицій, містять помилки в описі партизанського руху і мають більше оглядовий, а не аналітичний характер.

Таким чином, короткий огляд основних праць показує, що чехо-словацькими і радянськими істориками зроблено багато для всебічного висвітлення спільної боротьби проти фашизму, за сво-

¹ Бабко Ю.В., Кентія А.В. Підготовка партизанських кадрів у роки Великої Вітчизняної війни.- // Український історичний журнал.- 1981.- № 1.- С.75-83; Іх же, Діяльність представництв Українського штабу партизанського руху на фронтах.- // Український історичний журнал.- 1981.- № 11.- С.73-84; Іх же, Діяльність УШПР по наданню допомоги в антифашистській боротьбі народам Центральної та Південно-Східної Європи.- // Український історичний журнал.- 1983.- № 5.- С.63-72.

² Квітинский В.А. О братском боевом содружестве в партизанской борьбе против фашистских захватчиков.- К.: Госполит.Украины, 1963.

³ Магуй П.А., Хабло А.С. Говорит Большая земля.- К.: Политиздат Украины, 1990.

⁴ Тот А.А. Братское содружество народов СССР и Чехословакии в борьбе против фашизма за национальную независимость Чехословакии / 1935-1945 гг./.- Ужгород, 1984.

⁵ Виродов И.Я. Военная помощь Советского Союза чехословацкому народу в его антифашистской борьбе 1938-1945.- М.: 1973.

⁶ Долник Й. Интернациональный характер антифашистского движения Сопротивления в славянских странах в годы второй мировой войны. / на примере Польши и Чехословакии /.- М.: 1974.

⁷ Юрик Р. Чехословацко-советские отношения в 1944-1948 гг.-М.:1968.

боду і незалежність. Разом з тим, цілком очевидно, що перед історичною наукою постає відповідальне завдання – на базі всього того, що було опубліковано раніше, залучивши нові документи і матеріали, створити не кон'юктурні, а об'єктивні фундаментальні дослідження корінних проблем як руху Опору в цілому, так і партизанської боротьби зокрема.

Мета і завдання дослідження. Виходячи з наукової, практичної і політичної значимості теми, звертаючись до уроків війни, спираючись на досягнення історичної науки у вивченні цієї проблеми та враховуючи її актуальність і недостатню вивченість, дисертант ставить за мету проаналізувати і систематизовано викласти передумови і хід партизанської боротьби в Чехословаччині, роль і значення допомоги Радянського Союзу в боротьбі патріотів цієї слов'янської країни, дати цілісну і об'єктивну оцінку всього, що відбувалося в рамках партизанського руху в Чехословаччині.

Звідси і випливають основні завдання дослідження:

- визначити характер і місце партизанської боротьби в русі Опору Чехословаччини;
- в проблемно-хронологічному плані дати аналіз стану наукової розробки даної теми в радянській і чехо-словацькій історіографії;
- на основі включення в роботу нових документів і матеріалів, які раніше не аналізувалися, нового їх прочитання, дати цілісну картину цієї теми;
- з'ясувати передумови антифашистського партизанського руху в Чехословаччині;
- проаналізувати досвід роботи Українського штабу партизанського руху по наданню допомоги патріотам Чехословаччини в

розгортанні партизанської боротьби;

- дослідити зміст, форми і методи масово-політичної роботи партизанських формувань по посиленню антифашистської боротьби;
- висвітлити аспекти, пов'язані з бойовою співдружністю чехословацьких і радянських громадян у партизанських боях на території Чехословаччини в роки другої світової війни.

Методологічну основу дисертації становить діалектичний підхід, принципи об'єктивності та історизму, критичного аналізу джерел і літератури. Важливі теоретичні положення, фактичний матеріал, що дозволили по новому розкрити досліджувану тему, почерпнуті з праць колишніх радянських, чехо-словацьких та інших іноземних авторів, а також з дискусійних матеріалів на сторінках історичних періодичних видань за останні роки. Використана мемуарна література, переважно безпосередніх учасників висвітлюваних тут подій.

Основним джерелом для написання дисертації послуговували документальні матеріали ряду архівів та збірники документів, що були видані свого часу в Чехо-Словаччині та СРСР.

Найбільший масив документів, пов'язаних з наданням Українським штабом партизанського руху допомоги патріотам Чехословаччини в розгортанні партизанської боротьби, зосереджено в Центральному державному архіві громадських об'єднань України / ЦДАГОУ /. Дисертантом переглянуто фонди різних відділів УШПР, їх представництв при Військових радах фронтів, а також десятки фондів, в яких зосереджені документи партизанських формувань, що діяли в Чехословаччині і були підпорядковані УШПР. Документи цього архіву дають змогу в достатній мірі дослідити питання про спільну боротьбу чехословацьких і радянських партизанів на території Чехословаччини, з'ясувати в усіх аспектах масштаби

допомоги, наданої штабом народним месникам цієї країни.

Цікаві факти, що відносяться до роботи школи УШПР, де готувалися кадри партизанських формувань, були знайдені в Центральному державному архіві Жовтневої революції, вищих органів державної влади і органів державного управління України /ЦДАЖРУ/.

Важливі документальні матеріали, пов'язані з наданням допомоги партизанам Словаччини в час повстання військами Червоної Армії були відшукані в Центральному архіві Міністерства оборони /ЦАМО / СРСР в м.Подольську.

На жаль, дисертанту залишилися недоступними для перегляду документи, що містяться в архівах колишніх КДБ СРСР в Москві і КДБ УРСР в Києві. В цих архівах є документи, що проливають світло на участь оперативних спецгруп держбезпеки в партизанській боротьбі в Чехословаччині. Не вдалося також попрацювати і в архівосховищах Чехо-Словаччини.

Автор використав також матеріали, опубліковані в багатьох збірниках документів, що видавалися в Чехо-Словаччині та СРСР. Це перш за все такі збірники як багатотомне видання документів і матеріалів з історії радянсько-чехословацьких відносин.¹/дві книги 4-го тому - це період другої світової війни /, виданих спільно Академіями наук ЧССР і СРСР, а також збірник документів, підготовлений міністерствами закордонних справ обох країн.² В них багато документів дозволяють глибоко і всебічно оцінити розмах допомоги, що надавалася Радянським Союзом, і, зокрема, Українським штабом партизанського руху в підготовці і перекиданні до Чехословаччини партизанських організаторських груп,

¹ Документи и материалы по истории советско-чехословацких отношений.- Т.4.- Кн.1-2.- М.: Наука, 1981, 1983.

² Советско-чехословацкие отношения во время Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. Документы и материалы.- М.: Госполитиздат, 1960.

багатогранності допомоги в розгортанні партизанської боротьби проти окупантів.

Дисертант вивчив і використав у дослідженні матеріали опублікованих в Чехо-Словаччині збірників документів з історії партизанського руху. Частина з них дають загальну картину всього спектру чехословацько-радянського співробітництва в боротьбі з фашизмом, особливо військової, матеріальної допомоги з боку СРСР в 1944-1945 рр., а також всього, що пов'язано з Словачьким національним повстанням і його резонансом на чесько-моравські землі, взаємодопомоги двох братніх народів.¹

Друга група - це документи і матеріали, що охоплюють всі сторони повстання в Словаччині на тлі важливих подій другої світової війни, і, особливо тих кроків, що робив СРСР з метою надання допомоги в розгортанні партизанського руху.² Підібрано документи, які говорять про важливе стратегічне значення території Словаччини для гітлерівської Німеччини, що, в свою чергу, пояснює весь драматизм кінця літа - восени 1944 р. в Словаччині.

Ще одна група документів - це матеріали до історії партизанської боротьби в Чехії і Моравії в 1944-1945 рр.³ Документи свідчать про складні умови партизанської боротьби, містять

¹ Amort Ā. Na pomoc ĀeskoslovenskĀmu lidu. Dokumenty o Āeskoslovensko-sovĀtskĀm pĀatelstvĀ z let 1938-1945.- Praha: NakladatelstvĀ ĀeskoslovenskĀj Akademie VĀd, 1960; SlovenskĀ narodnĀ povstania a Āeske zemĀ.- Praha: Svoboda, 1974.

² SlovenskĀ narodnĀ povstanie roku 1944.- Bratislava: Vydavatel'stvo SlovenskĀj Akademie Vied, 1965; Dejiny SlovenskĀho narodnĀho povstania roku 1944.- Zv.3.- Dokumenty.- Bratislava: Pravda, 1985; SlovenskĀ narodnĀ povstanie. Nemci a Slovensko 1944. Dokumenty.- Bratislava: Epoque, 1971.

³ Āesky odboj na sklonku valky ve svĀtle nacistickĀch dokumentĀ.-Zv.1-2.- Praha:Āesky svaz protifašistickĀho odboja, 1970.

інформацію про діяльність партизанських організаторських груп, що надсилалися УШПР, в активізації партизанського руху в цих землях.

Досліджувану тему зачіпає обширна мемуарна література. Перш за все, це спогади безпосередніх учасників партизанської боротьби в Чехословаччині.¹ Ці спогади відтворюють історію розгортання партизанського руху, бойові подвиги чехословацьких і радянських партизанів, їх мужність і героїзм, відвагу братів по зброї. Мемуари свідчать про яскраві сторінки визвольної боротьби, розповідають про значну матеріальну, моральну і політичну допомогу і підтримку Радянського Союзу патріотам Чехословаччини. Зі сторінок цих спогадів постає незабутня атмосфера складного партизанського життя.

Значний науковий і пізнавальний інтерес мають збірники спогадів колишніх учасників партизанського руху в Чехословаччині.² В них розкрито різні аспекти партизанської боротьби в

¹ Беренштейн Л.Е. Без виз и паспортов.- К.: Политиздат України, 1973; Його ж, Друзья и недруги.- К.: Политиздат України, 1984; Величко П.О. Татри пам'ятають.- К.: Політвидав України, 1983; Горницький А. Під Моравською Остравою.- К.: Молодь, 1963; Еникев І.Ф. Фронт за фронтом.- Уфа: Башкир. книжн. изд.-во, 1969; Мосоряк І. Партизанські ватри. Спогади про визвольний рух на Словаччині під час другої світової війни.- Пряшів: Словацьке педагог. вид.-во, 1963; Садиленко А.М. За фронтом - фронт.- Кіжно-Сахалінск: Сахалінское книжн. изд.-во, 1962; Шукаєв М. 11000 км по тылам врага.- Воронеж: Центр.-Чернозем. изд.-во, 1966.

² Бойова співдружність. Збірник спогадів радянських і чехословацьких партизанів.- К.: Держполітвидав УРСР, 1960; Так зародилось братство: Воспоминания.- К.: Политиздат України, 1990; Переможним шляхом. Збірник спогадів і нарисів.- Пряшів: Словацьке педагог. вид.-во, 1979; Шлях до волі. Збірник спогадів і документів про національно-визвольну боротьбу українського населення Чехословаччини проти фашизму в 1939-1944 рр.- Пряшів: Словацьке педагог. вид.-во, 1966; *Bojova družba. Z va-lečných vzpomínek sovětských bojovníků na společné boje v čechoslovaký.*- Praha: Naše vojsko, 1960.

Чехословаччини. Всі спогади вдало доповнюють один одного, а часто є і єдиним свідченням про ті чи інші моменти боротьби. Незважаючи на певний суб'єктивізм, спогади учасників руху дають змогу глибше зрозуміти причини і характер подій, повідомляють до того невідомі факти, вводять в науковий обіг нові матеріали. Так, зокрема, є дуже цінними спогади працівника УШПР Л.П.Дрожжина,¹ який розповідає про маловідомі сторінки роботи школи спеціального призначення УШПР, де готувалися кадри майбутніх партизанських формувань Чехословаччини.

По декілька цікавих праць мемуарного характеру про бої в Чехословаччині мають колишні партизанські командири В.А.Квітінський² і В.І.Клоков.³

Мемуари колишнього керівника Штабу партизанського руху Словаччини А.Н.Асмолова⁴ дають багатий матеріал для вивчення діяльності керівництва партизанським рухом під час повстання в Словаччині і після його невдачі, під час боїв у горах.

В спогадах радянських воєначальників містяться дані про розробку і проведення операцій Червоної Армії по визволенню Че-

¹ Дрожжин Л.П. У дружбі наша сила.- // В кн.: Бойова співдружність. Збірник спогадів радянських і чехословацьких партизанів.- К.: Держполітвидав УРСР, 1960.- С.105-110.

² Квітінський В.А. Полум'яним словом партизанським.- // Український історичний журнал.- 1967.- № 8.- С.129-131; Його ж, Фронт без тилу.- К.: Політвидав України, 1971; Його ж, Партизанські Татри.- К.: Політвидав України, 1982.

³ Клоков В.І. Партизаны Словацких гор.- К.: Політиздат України, 1986; Його ж, Чого не досказали мемуари.- // В кн.: Так зарождалось братство: Воспоминания.- К.: Політиздат України, 1990.- С.409-429; Його ж, Na pomoc československému lidu.- // In: Bojova družba. Z valebných vzpomínek sovětských bojovníků na společné boje s čechoslováky.- Praha: Naše vojsko, 1960.- S.119-129.

⁴ Асмолов А.Н. Фронт в тылу вермахта.- 2-е изд.- М.: Воениздат, 1988; Його ж, Za svobodu československa.- // In: Bojova družba.- S.146-164.

хословаччини, надання допомоги повстанцям Словаччини / Карпатсько-Дуклінська операція /, а також під час Травневого повстання чеського народу в 1945 р. / Празька операція /.¹

Спираючись на всі документи і матеріали, мемуарну літературу, дисертанту вдалося більш глибоко вивчити дану проблему, критично оцінити все, що було написано раніше з цієї тематики, внести в дослідження своє бачення розвитку партизанського руху.

Наукова новизна даного дисертаційного дослідження визначається:

- новим підходом дисертанта до аналізу руху Опору в цілому, і партизанського руху в Чехословаччині, зокрема. В цій роботі автор намагається об'єктивно, без апологетики ролі комуністичної партії / як це було раніше /, дати оцінку такого явища, як партизанський рух;
- критичним осмисленням ролі і значення допомоги з боку Радянського Союзу патріотам Чехословаччини в їх боротьбі проти загарбників;
- на основі нових документів і матеріалів, нового концептуального підходу до теми, розкрито такий не досліджуваний досі її аспект, як масово-політична робота партизанських формувань Чехословаччини, яка була невід'ємною частиною системи заходів по посиленню визвольної боротьби;
- прагненням дисертанта викласти історію партизанського руху в Чехословаччині, відмовившись від прямого калькування цього руху з партизанської боротьби в СРСР і пов'язаних з цим стереотипів даної проблеми;
- вклученням до наукового обігу вітчизняної історіографії маси-

¹ Конев И.С. Записки командующего фронтом.- 4-е изд.- М.:Воениздат, 1989; Крайнюков К.В. От Днепра до Висли.- М.:Воениздат, 1971; Штеменко С.М. Генеральный штаб в годы войны.- Кн.1 и 2.- М.: Воениздат, 1989.

ву документів і матеріалів з багатьох збірників документів, виданих у різний час чехо-словацькими науковцями;

- вперше підготовлено найбільш повний перелік партизанських формувань / разом з короткою інформацією про ці формування /, які діяли в Чехословаччині в роки другої світової війни.¹

Наукова і практична значимість результатів дослідження

полягає в тому, що:

- по-перше, новий концептуальний підхід дисертанта до аналізу партизанського руху, його об'єктивний аналіз, допоможе краще розібратися в характері партизанської боротьби в Чехословаччині;
- по-друге, результати дослідження можуть бути використані спеціалістами при написанні наукових праць як з проблематики партизанського руху, так і історії Чехо-Словаччини, України;
- по-третє, фактичний матеріал, узагальнення і висновки, що є в дисертації, можуть бути використані в лекціях курсу "Новітня історія України", в спецкурсах і спецсемінарах з питань новітньої історії, і тими, хто цікавиться історією.

Апробація роботи. Основні положення і висновки дисертації відображені в депонованих статтях, викладені в тезах на наукових конференціях, обговорені на засіданнях кафедри української історії та етнополітики Київського університету імені Тараса Шевченка в 1991-1992 рр., використані дисертантом при проведенні семінарських занять з курсу історії України.

Структура і основний зміст дисертації. У відповідності з завданням дослідження, його внутрішньою логікою, дисертація складається з вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, а також додатків до дисертації,

¹ Додаток 3 дисертації.

що, зокрема, включають зведену таблицю з переліком партизанських формувань, що діяли на території Чехословаччини в роки другої світової війни.

У вступі обґрунтовується актуальність теми та її хронологічні рамки, наукова новизна і практична значимість роботи, визначається ступінь наукової розробки теми, сформульовані мета і цілі дослідження.

У першому розділі - "Передумови і початок партизанської боротьби в Чехословаччині" - розкрито складний процес створення передумов для розгортання боротьби, висвітлено початок і наростання розмаху партизанського руху.

Автором констатується, що нерівне становище різних частин розчленованої ворогом Чехословаччини створювало неоднакові передумови для боротьби за визволення країни від окупантів. Рух Опору довго збирав сили, особливо в Чехії і Моравії, де патріотам ніяк не вдавалося створити координуючого органу всього руху. Підкреслюється, що подією великого морально-політичного значення, що справила значний вплив на консолідацію політичних сил країни в єдиний антифашистський блок, на активізацію боротьби з нацизмом, стало укладення в грудні 1943 р. радянсько-чехословацького договору про дружбу, взаємну допомогу і післявоєнне співробітництво. Договір став базою розгортання руху Опору в Чехословаччині і правовою основою для надання допомоги з боку СРСР патріотам Чехословаччини. В Словаччині і в чесько-моравських землях були зроблені нові спроби об'єднання антифашистських сил. Але в Чехії і Моравії до 1945 р. це так і не вдалося зробити. Причини цього були в тому, що, по-перше, встановився жорстокий окупаційний режим; по-друге, не було створено належної збройної бази для розгортання боротьби з окупантами; по-

АН ВРСР
КНБ ім. В. Вільямса

третє, емігрантський уряд Е.Бенеша не стимулював активізації широкого руху Опору в окупованих землях, не бажаючи даремних жертв серед народу і побоюючись того, що ініціатива в цьому русі буде в руках комуністів, як найбільш організованої сили серед антифашистських партій і груп.

Далі відзначається, що в Словаччині були більш сприятливі умови для об'єднання політичних сил на антифашистській основі. Там в кінці 1943 р. була створена Словацька національна рада і підписана так звана Різдвяна угода про об'єднання демократичних сил на антифашистській платформі. Детально висвітлено діяльність Словацької національної ради в 1944 р. по підготовці збройного виступу в країні. Говориться, що починаючи з першої половини 1944 р. партизанські загони переходили від широкої пропагандистської діяльності до збройної боротьби, провели ряд важливих операцій. Найбільшою активністю відзначалися партизани Східної Словаччини. В міру наближення до кордонів Чехословаччини Червоної Армії цей рух невпинно наростає.

В другому розділі - "Діяльність Українського штабу партизанського руху по розгортанню боротьби на території Чехословаччини" - висвітлюється робота штабу по наданню допомоги патріотам Чехословаччини в підготовці кадрів партизанських формувань, передачі досвіду боротьби з окупантами, в забезпеченні народних месників зброєю, боєприпасами та всім необхідним.

Як зазначає автор, ініціатива в наданні допомоги партизанам Чехословаччини належала Компартії цієї країни і урядові Е.Бенеша, який щоправда, хотів обмежити партизанський рух поки що тільки територією Словаччини. 17 червня 1944 р. ЦК КП/С/У прийняв постанову "Про надання допомоги Чехословацькій компартії в організації партизанського руху на території Чехословач-

чини", в якій зобов'язав свій військово-оперативний орган - Український штаб партизанського руху - надати всебічну допомогу патріотам цієї країни.

Важливе місце в розділі відводиться розгляду процесу підготовки організаторів партизанського руху з числа словаків, чехів і українців у школах УШПР. Після закінчення курсу навчання з них були створені десантні групи чисельністю в 15-20 чол. - ядра майбутніх партизанських загонів і бригад. Починаючи з липня 1944 р. УШПР десантує ці групи на територію Словаччини. Восени 1944 р. значною була допомога УШПР у створенні і функціонуванні Головного штабу партизанського руху Словаччини, де працювала велика група відповідальних працівників УШПР.

Співставляючи різні документи і матеріали, свідчення учасників руху, автор прийшов до висновку, що не володіючи всією повнотою інформації про ситуацію в Словаччині, де готувалося збройне повстання, УШПР орієнтував підпорядковані йому партизанські формування в серпні 1944 р. на активну партизанську діяльність, що в значній мірі спричинило окупацію Словаччини німецькими військами і дало передчасний початок Словацького національного повстання.

Дослідження свідчить, що Український штаб партизанського руху вживав активних заходів для надання допомоги народним месникам Чехії і Моравії. Після невдачі Словацького національного повстання ряд партизанських формувань Словаччини отримали наказ перенести свої дії на територію Моравії, а починаючи з березня 1945 р. УШПР десантує сюди організаторські групи для розгортання партизанської боротьби. Всього за період 1944-1945 рр. Українським штабом партизанського руху на територію Чехословаччини було перекинуто повітрям 53 організаторських групи,

загальною чисельністю 1200 чол. і близько 250 т озброєння і різних вантажів.

Спиравчись на викладений матеріал, зроблено висновок, що допомога досвідченими кадрами, військова, матеріальна і моральна підтримка Українського штабу партизанського руху була одним з вирішальних факторів успіхів патріотів Чехословаччини в їх визвольній боротьбі проти окупантів. Підкреслено, що вся ця допомога виходила з положень радянсько-чехословацького договору 1943 р., тобто спиралася на чітку правову основу.

В третьому розділі - "Робота чехословацько-радянських партизанських формувань по консолідації антифашистських сил і посиленню руху Опору" - розкрито основні напрями масово-політичної роботи партизанів, її форми і методи, проілюстровані на багатьох прикладах.

Автор виділяє три основні напрями масово-політичної роботи: 1/ серед населення; 2/ всередині партизанських формувань; 3/ серед солдатів противника. Найбільш дієвими формами роботи серед населення були: 1/ поширення листівок; 2/ мітинги і збори в населених пунктах; 3/ бесіди з людьми; 4/ такий новітній тоді засіб впливу, як радіопробаганда. З багатьох наведених прикладів випливає, що масово-політичні заходи партизанів по розгортанню в тилу ворога всеохоплюючої боротьби знайшли гарячий відгук і всебічну підтримку населення Чехословаччини.

В розділі наголошується, що важливим напрямком роботи була система заходів по зміцненню боєздатності партизанських формувань, в копіткій роботі з особовим складом по вихованню мужності і стійкості народних месників, Ця робота велася комісарами загонів, політруками рот чи бойових груп, окремими авторитетними партизанами. Автор визнає, що в тих умовах воєнного

часу, коли партійні рішення часто важили більше ніж наказ командира, то й масово-політична робота була найбільш ефективною. коли в загоні чи бригаді діяли партійні організації з членів ВКП/б/ і КПЧ. Серед партизанів найчастіше вживалися такі форми роботи, як групові чи індивідуальні бесіди, політінформації. Інші форми масово-політичної роботи вживалися рідше. Сприяли зміцненню бойового духу також зміла культурно-масова і просвітницька діяльність. На думку автора, головним недоліком у всій політичній діяльності партизанських формувань була її нерегулярність і авральність при проведенні.

Також важливим напрямом масово-політичних заходів партизанів була робота по розкладу військ гітлерівської Німеччини та її союзників. Про її ефективність свідчили доволі часті переходи солдатів противника на бік партизанів, випадки невиконання наказів німецького командування.

В розділі робиться висновок, що самі підсумки Словацького національного повстання 1944 р., а також Травневого 1945 р. повстання чеського народу, де вирішальною силою були партизани, є достатнім доказом того, що масово-політична робота партизанських формувань по посиленню руху Опору була на достатньо високому рівні і по суті виконала свою роль.

В четвертому розділі - "Взаємодія чехословацьких і радянських партизанів під час Словацького національного повстання 1944 р. і Травневого повстання в Чехії і Моравії 1945 р." - проаналізовано хід повстанської боротьби в Чехословаччині з середини 1944 р. і до кінця війни, кульмінацією якої були названі повстання.

Аналізуючи перебіг і результати Словацького національного повстання підкреслюється, що це було одне з найбільших повстань

в Європі під час 2-ої світової війни і мало вплив на розвиток ситуації на фронтах в останні місяці війни. Незакінченість підготовки до повстання не могла не накласти відбитку на його результати.

Бказано, що збройною силою повстання були частини повсталі словацької армії та партизанські формування. Бої відзначалися особливим впертістю. Становище повстанців було дуже тяжким, бо гітлерівці мали істотну перевагу по всіх відношеннях. Тому особливого значення набувала допомога з боку Радянського Союзу. Проте сили були нерівними і генеральний наступ німецьких військ з другої половини жовтня 1944 р. привів до повної окупації країни. Партизани відійшли в гори і звідти продовжували боротьбу. Відзначено велике історичне значення цього повстання.

Наведені матеріали свідчать, що після поразки повстання в Словаччині партизани Чехії і Моравії отримали значну допомогу, коли ряд партизанських формувань Словаччини перейшов до Моравії. Крім того, сюди починається десантування організаторських груп Українського штабу партизанського руху, органів держбезпеки, Червоної Армії, які встановлювали зв'язки з місцевими патріотами і розгортали партизанську боротьбу.

В розділі відзначається, що весна 1945 р. привела до істотної активізації партизанського руху в Чехії і Моравії. Цьому сприяли успіхи Червоної Армії та її союзників, а це давало змогу нарощувати допомогу партизанам. Вершиною визвольної боротьби в чесько-моравських землях було Травневе збройне повстання. Активною і найбільш дієвою силою повстання були партизани. Вони активно підтримали населення повсталих міст, брали безпосередню участь в подіях, допомагали повстанцям Праги. В останні дні війни партизани майже повністю дезорганізували адмініс-

тративне управління протекторатом і тил німецьких військ, скоували своїми діями значні армійські і поліцейські сили.

Аналіз використаного в дисертаційному дослідженні фактичного матеріалу дає підстави стверджувати, що збройні акції партизанських формувань, партизанська війна і збройні повстання в Словаччині влітку-восени 1944 р. та в Чехії і Моравії весною 1945 р. - як найбільш ефективні форми боротьби - були визначальними для всього руху Опору в Чехословаччині. Партизани були серцевиною цього руху.

У висновках підведено підсумки дослідження, зроблено узагальнення, наведено практичні рекомендації, які, на думку автора, могли б сприяти подальшій розробці теми.

Дослідження свідчить, що:

- серцевиною визвольної боротьби, всього руху Опору в Чехословаччині був партизанський рух - найбільш ефективна і дієва форма боротьби;
- безперечним є те, що одним з вирішальних чинників у розгортанні партизанського руху в країні була всебічна допомога з боку Українського штабу партизанського руху;
- вся ця допомога ґрунтувалася на чіткій правовій базі - Договорі про дружбу, взаємну допомогу і післявоєнне співробітництво між СРСР і Чехословаччиною / 1943 р./;
- розмах партизанського руху в Словаччині та Чехії і Моравії не був однаковим в силу багатьох причин і різних передумов, на які вказується в дисертації;
- на прикладі Чехословаччини є очевидним, що патріотизм став тією ланкою, що з'єднала воедино всіх, кому були дорогими доля батьківщини і свобода його народу;
- рух Опору висунув демократичну альтернативу фашизму, утверд-

жував ідеї гуманізму, що пережили в роки війни ніби нове відродження. Такий ідейний спадок руху Опору в теперішній, переломний для Європи час, набуває нового історичного значення.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях автора.

1. Помощь СССР Словацкому національному востанню 1944 г.-
// Молодежь и актуальные проблемы исторической науки. Тезисы общественно-политических чтений, посвященных 70-летию комсомола Украины 7-9 июня 1989 г., г.Черновци.-К.: 1989.- С.230-232.

2. Предпосылки и начало массовой антифашистской партизанской борьбы в Чехословакии в годы второй мировой войны.- Киев: 1991.- 44 с.- Деп. в ИНИОН РАН.- 15.01.92.- № 9Р-92.

3. Допомога Українського штабу партизанського руху патріотам Чехословаччини в розгортанні партизанської боротьби /1944-травень 1945 рр./.- Київ: 1992.- 46 с.- Деп. в ИНИОН РАН.- 4.06.92.- № 56Р-92.

Зам. 255, тир. 100. Друк. Київського університету.

Київ-17, Бульвар Шевченка, 14.

18
19

Aug 25 1908

467177

AB 25.860
43
AB 25.860

lyrics and music...

with the lyrics...

Copyright...

1. General...

2. Specific...

3. Further...

[Faint signature]

AB 25.860

23